
Sovjetski ekonomisti
o predmetu
političke ekonomije socijalizma

Svetlana Milačić

Problem definiranja, odnosno jasnog i preciznog određivanja predmeta političke ekonomije socijalizma bio je izvor mnogobrojnih diskusija sovjetskih ekonomista, od vremena uspostavljanja i pobjede socijalizma u Sovjetskom Savezu pa sve do naših dana. S tim u vezi sovjetska ekonomska teorija mogla bi se podijeliti u nekoliko razdoblja, koja nam govore kako je tekao razvoj sovjetske ekonomske misli o sadržaju predmeta političke ekonomije socijalizma.

Početak 20-ih godina razvila se vrlo burna diskusija o pitanju nužnosti političke ekonomije u uvjetima socijalističkog uređenja, odnosno o povijesnim granicama političke ekonomije kao nauke. Povod za raspravu bila je knjiga Nikolaja Buharina *Ekonomika prehednogo perioda*, objavljena 1920. godine. N. Buharin zastupa stajalište da se kao »sadržaj političke ekonomije kao nauke pojavljuju samo odnosi proizvodnje što se ostvaruju u nekom fetišističkom obliku i onom zakonomjernom razvoju koji ima stihijski karakter — karakter 'slijepe sile'. A ukoliko, u uvjetima socijalističke revolucije, dolazi do ukidanja robnofetišističkih odnosa proizvodnje, utoliko jača sistem istinskih neposrednih društvenih ekonomskih veza, pa u skladu s tim iščezavaju i kategorije koje je K. Marx razradio u *Kapitalu*. U takvim prilikama nema nikakve potrebe za političkom ekonomijom kao naukom, na mjesto stihijskih društvenih zakona stupa svjesno reguliranje društvene proizvodnje, pa i proizvodni odnosi postaju unaprijed potpuno prozirni i jasni. »Prema tome«, zaključuje se, »politička ekonomija kao nauka završava kapitalizmom.«¹

Takvi pogledi na sadržaj predmeta političke ekonomije socijalizma nisu bili novost. Naime, već je 1901. godine M. Tugan-Baranovski tvrdio da je »politička ekonomija nauka o jednoj fazi ljudske privrede, i izvan kapitalističkog sistema ona bi bila nezamisliva, iz jednostavnog razloga što ne bi bilo te grupe pojava čijim se proučavanjem ona bavi, a bavi se otkrivanjem stihijskih zakona«.²

¹ A. J. Košeljev, *Voprosy predmeta političeskoj ekonomii v sovjetskoj ekonomičeskoj literatury perioda postrojenija socijalizma*

v SSSR, »Vestnik Moskovskogo univerziteta«, 1967, br. 5, str. 27—28.

² Isto, str. 28.

Slično stajalište zastupali su, također, R. Hilferding i R. Luxemburg.

V. I. Lenjin je kritizirao takve poglede N. Buharina. Lenjinove primjedbe na Buharinovu knjigu napisane su u svibnju 1920, a publicirane tek 1929. godine, u jedanaestoj knjizi »Leninskoga zbornika«. Ovdje je naveden poznati stav V. I. Lenjina o tome da se politička ekonomija ne ukida s ukidanjem kapitalističkog načina proizvodnje, jer ona proučava »ne samo« robnu proizvodnju nego i sve ostale društveno-ekonomske strukture, a na Buharinovu tezu da će »kraj robno-kapitalističkog društva biti i kraj političke ekonomije« V. I. Lenjin odgovara — »netačno. Čak u čistom komunizmu makar odnos $I v+m$ prema $II c$? i akumulacija?³ Godine 1921, u svojim recenzijama knjige N. Buharina, M. Olimskij i Lenjinova sestra A. I. Elizarova-Uljanova također su istupili protiv takvih stavova.

Usporedo s praksom izgradnje socijalističkog sistema u SSSR-u nameatala se potreba teoretskog proučavanja nastanka i razvoja socijalističkih proizvodnih odnosa. S tim u vezi, Komunistička akademija organizirala je 1925. godine diskusiju o referatu I. Stepanova Skvorcova *Čto takoe političeskaja ekonomija*. I. Stepanov Skvorcov nastupa s tezom da je politička ekonomija historijska nauka, te je tvrdio da ona ne može biti sputana okvirima kapitalističkih proizvodnih odnosa, već se bavi istraživanjem specifičnih i općih ekonomskih zakona različitih društveno-ekonomskih formacija.

Međutim, diskusija koja se razvila u vezi s tim referatom pokazala je da većina sovjetskih ekonomista i dalje smatra da nema potrebe za političkom ekonomijom u »širem« smislu, te u skladu s tim za političkom ekonomijom socijalizma.

E. Preobraženski je tvrdio, na primjer, da su proizvodni odnosi u socijalističkom društvu toliko jasni da nema potrebe za političkom ekonomijom socijalizma kao teorijskom naukom. Dalje, o tom pitanju A. Bogdanov je izrazio mišljenje da se »ekonomske spoznaje Marxa mogu primijeniti ne samo u kapitalizmu već i u drugim historijskim formacijama. A. Bogdanov je negirao specifični karakter zakonmjernosti određenog ekonomskog sistema i poistovjećivao kategorije kapitalističkog načina proizvodnje s općim određenjima, karakterističnima za sve stupnjeve društvene proizvodnje«.⁴

Nakon te diskusije, u sovjetskoj ekonomskoj literaturi i dalje se zadržalo reducirano shvaćanje sovjetskih ekonomista o predmetu političke ekonomije, odnosno mišljenje da politička ekonomija proučava samo kapitalističku robnu proizvodnju.

Knjiga I. Rubina *Očerki teoriji stoimosti K. Marxa* poslužila je kao povod za novu ekonomsku diskusiju, koja se razvila između sovjetskih ekonomista u vremenu od 1927. do 1929. godine.

³ V. I. Lenjin, *Primjedbe na knjigu N. I. Buharina »Ekonomika prelaznog perioda«*, »Dela«, Beograd, 1976, tom 32, str. 458.

⁴ A. J. Košeljev, *Voprosy predmeta političeskoj ekonomii v sovjetskoj ekonomičeskoj literature perioda postrojenija socijalizma v SSSR*, »Vestnik Moskovskogo univerziteta«, 1967, br. 5, str. 29.

Rubin je tvrdio da se kao ishodište političke ekonomije javlja robni fetišizam, a u skladu s tim politička ekonomija proučava samo robno-kapitalistički poredak. Premda je priznavao da se politička ekonomija javlja kao nauka o proizvodnim odnosima, Rubin smatra da proizvodni odnosi nastaju u oblasti razmjene i povezuju se s proizvodnjom tek kao s tehničkom pretpostavkom. Proizvodne snage ulaze u predmet političke ekonomije samo kao pretpostavka ekonomskog istraživanja, te ih on smatra društvenom tehnikom, ne uviđajući dijalektičku povezanost tih dviju strana društvene proizvodnje.

U vezi s tim stavom mišljenja su se podijelila. Dok su pripadnici jednog usmjerenja podržavali stajalište I. Rubina, drugi su podržavali pogled A. Kona i Besonova, kritizirajući Rubinovu postavku o proizvodnim snagama kao pukoj pretpostavci ekonomskog istraživanja. Uključujući proizvodne snage u predmet političke ekonomije, zastupnici pogleda A. Kona i Besonova upali su u drugu pogrešku, negirajući aktivno djelovanje proizvodnih odnosa na proizvodne snage.

Tu diskusiju ocijenila je redakcija časopisa »Boljševik«, br. 2, 1930. godine. U napomeni za članak Miljutina i Borilina rečeno je »da su se obje strane udaljile od pitanja sovjetske ekonomije, spor je u biti bio skolastički i nije se nadovezivao na razradu problema političke ekonomije socijalizma, diskusija je otkrila tendenciju da se zatvori u okviru jedne apstraktne teorije, ne ulazeći u krajnje složena pitanja socijalističke izgradnje.«⁵

Međutim, unatoč tako oštroj ocjeni, vrijeme je pokazalo da je u toj diskusiji bio postavljen niz složenih problema, čije je rješenje bilo vrlo važno za razradu nekih bitnih pitanja političke ekonomije socijalizma i suvremenog državno-monopolističkog kapitalizma. Upravo iz tog razloga, ne bi se moglo prihvatiti stajalište da razvoj političke ekonomije socijalizma počinje tek 30-ih godina. »Radi pravilne spoznaje historije njezina razvoja, treba razgraničiti, naročito, dva momenta: s jedne strane stvaranje osnova političke ekonomije socijalizma u radovima V. I. Lenjina, a s druge to što su brojni ekonomisti negirali postojanje same nauke političke ekonomije socijalizma. I zaista, bez obzira na to što je u ekonomskoj literaturi vladala koncepcija koja je ograničavala predmet političke ekonomije samo okvirima robno-kapitalističkih odnosa, već u radovima V. I. Lenjina, prihvaćenim još za njegova života u dokumentima Komunističke partije, također u radovima niza sovjetskih ekonomista, bili su razrađeni važniji problemi ekonomske teorije socijalizma.«⁶

U tom razdoblju treba istaći imena dvojice ekonomista, koji su negirali vladajuće uvjerenje da politička ekonomija proučava samo kapitalističku robnu proizvodnju i tako pridonijeli tome da se izmijeni koncepcija koja svodi i ograničava predmet proučavanja političke ekonomije okvirima robno-kapitalističkih odnosa. To su D. Rozenberg i A. Buroško, koji su se bavili pitanjem o predmetu političke ekonomije u »užem« i »širem« smislu riječi te o uzajamnoj vezi među njima. Ističući te njihove zasluge E. Bistic-

5

Isto, str. 31.

6

E. Bisticckaja, *K traktovke predmeta političeskoj ekonomii (v sovjetskoj ekonomičeskoj literaturi 30-tih godov)*, »Ekonomičeskiye nauki«, 1971, br. 2, str. 52.

kaja ima na njihova gledanja i neke zamjerke, pa kaže: »Isto tako, priznavajući nužnost političke ekonomije u širem smislu riječi, a iz toga proistječe nužnost proučavanja i socijalističkih proizvodnih odnosa, oni nisu, držimo, potpuno ispravno predstavili tu nauku. To se objašnjava time što je u uvjetima izgradnje socijalističkih proizvodnih odnosa teklo, također, izgrađivanje nauke, njezino određivanje, svladavanje već pogrešno izgrađenih pogleda na političku ekonomiju. Uzrok je njihovih grešaka, kako nam se čini, to što nisu shvaćali kako da primijene jednu metodu proučavanja specifično različitih društveno-ekonomskih formacija. Oni nisu vidjeli vezu između predmeta i metoda istraživanja.«⁷

Nakon niza rasprava o predmetu političke ekonomije, o političkoj ekonomiji u »užem« i »širem« smislu riječi, među sovjetskim ekonomistima prevladalo je, napokon, uvjerenje da je potrebna nauka koja bi proučavala zakonomjernosti izgradnje socijalizma. Danas se smatra da je za takav stav uvelike zaslužan istaknuti sovjetski ekonomist Nikolaj Voznesenski, koji je opravdavao i dokazivao potrebu razvijanja političke ekonomije socijalizma kao dijela buduće političke ekonomije komunizma.⁸

Nakon toga, negdje u drugoj polovini 30-ih godina, stišava se diskusija o tim pitanjima, osobito o predmetu političke ekonomije socijalizma. Takav razvoj situacije u sovjetskoj ekonomskoj teoriji odrazio se, također, na nastavu političke ekonomije na visokim školama. Udžbenici političke ekonomije u vremenu od 1919. do 1920. godine imali su dodatak koji je bio posvećen odnosima proizvodnje u novom društvu. Iduće školske godine to je ukinuto, pa se izlažu samo odnosi proizvodnje u kapitalističkom privrednom sistemu. Sredinom 20-ih godina takav način reprezentiranja građe političke ekonomije napušta se i ponovo se obrađuju na mnogobrojne načine, od kojih je onaj posvećen izlaganjima pojedinih kategorija iz kapitalističkog načina proizvodnje, gdje je dodano i ponešto o tim kategorijama u socijalizmu, postao vrlo raširena pojava, koja je našla odraza i u nas, u našoj ekonomskoj literaturi.

Međutim, 30-ih godina sovjetski ekonomisti uviđaju potrebu osamostaljenja političke ekonomije socijalizma. U nastavu se uvodi predmet *teorija sovjetskoga hozjajstva*, a zatim predmet *ekonomska politika*, koji je, uglavnom, izlagao probleme aktualnoga sovjetskog privrednog sistema. Kad se, ipak, uvidjela potreba uvođenja u nastavu političke ekonomije socijalizma, održano je savjetovanje nastavnika političke ekonomije, u studenome 1936. godine, na kojem je načinjen program političke ekonomije za više škole. Taj je program na kraju imao odjeljak pod naslovom *Socijalizam*. U skladu s tim programom trebalo je izraditi i udžbenik političke ekonomije, što se nije pokazalo jednostavnim. U tome je sudjelovao i Savjet društvenih nauka AN SSSR, koji je načinio varijantu udžbenika i dostavio je J. V. Staljinu. U međuvremenu, dok se pitanje tog udžbenika ne riješi, obustavlja se od 1939. godine nastava političke ekonomije na visokim školama. Početkom 1941. godine Staljin je iznio primjedbe i prijedloge na načinjenu

7
Isto, str. 54.

8
Vidi: D. K. Trifinov i L. D. Širokorada (red.). *Istorija političke ekonomije socijalizma-očerki*, Lenjingrad, 1972, str. —23.

varijantu udžbenika, ali je nastava političke ekonomije ponovo uvedena u trećoj godini rata, 1943. godine, bez udžbenika političke ekonomije.

Rad na udžbeniku nastavljen je, pa se u studenome 1951. o tome vodi organizirana rasprava, čiji se materijali zatim dostavljaju Staljinu, na što on daje svoje primjedbe u travnju 1952. Tim svojim primjedbama on nastoji »definirati jednostavnim riječima osnovne ekonomske zakone svih načina proizvodnje, utvrđuje odnos konkurencije i planiranja, određuje opseg i sferu djelovanja zakona vrijednosti, definira razlike između umnog i fizičkog rada, itd.«⁹ Na pitanje postoji li osnovni zakon socijalizma, Staljin odgovara: »Da, postoji. U čemu se sastoje bitne crte i zahtjevi tog zakona? Bitne crte i zahtjeve osnovnog ekonomskog zakona socijalizma moguće je formulirati npr. ovako: osiguranje maksimalnog zadovoljavanja stalno rastućih materijalnih i kulturnih potreba cijelog društva putem neprestanog rasta i usavršavanja socijalističke proizvodnje na bazi najviše tehnike.«¹⁰

Na sličan način J. V. Staljin definira osnovni zakon kapitalizma, razlike između umnog i fizičkog rada, odnos konkurencije i planiranja i dr., pri čemu njegove definicije, zapravo, ne dopiru do realnih pojava, već pojednostavnjuju neke najopćenitije teorijske postavke kako bi se učinile jednostavnijima i dostupnima svakome.

Oslanjajući se na te primjedbe, 1954. godine objavljen je prvi službeni udžbenik političke ekonomije poslije rata, koji je doživio nekoliko izdanja, a od 60-ih godina pojavljuju se i novi udžbenici.

Točno definiranje predmeta političke ekonomije socijalizma postaje jedan od velikih i kompleksnih zadataka. Višegodišnja praksa socijalističke izgradnje u SSSR-u i u drugim zemljama riješila je prvobitno pitanje, koje se nametalo do 30-ih godina, tj. pitanje nužnosti političke ekonomije socijalizma. Istovremeno s potrebom utvrđivanja predmeta političke ekonomije, dokazivanje i obrazlaganje objektivnog karaktera zakona socijalističkih proizvodnih odnosa bilo je druga značajna zapreka uspostavljanju političke ekonomije socijalizma kao nauke. »Sada se politička ekonomija nalazi, možemo reći, na jednoj od najodgovornijih etapa svog razvoja; ona rješava izvorne metodološke probleme, koji se tiču logike poznavanja njezina predmeta — socijalističkih proizvodnih odnosa. Traže se putovi izgradnje naučnog sistema kategorija, koji otkrivaju sadržaj i formu ekonomskih zakona, mehanizam njihova djelovanja i svjesnog iskorištavanja u privrednoj praksi.«¹¹

Socijalistički proizvodni odnosi koji se uspostavljaju među ljudima u procesu proizvodnje, raspodjele, razmjene i potrošnje materijalnih dobara i proizvodnih usluga predstavljaju složen sistem odnosa koji obuhvaća društveno-ekonomske, organizaciono-tehničke i administrativno-upravljačke odnose.

9

A. Dragičević, *Predmet političke ekonomije*. »Kulturni radnik«, Zagreb, 1978, br. 4, str. 13.

10

J. V. Staljin, *Ekonomičeskiye problemy socijalizma v SSSR*, Sovjetskoje gosudarstvo i pravo, 1952, br. 9, str. 25—26.

11

G. Anisimov, *O predmete političeskoj ekonomii*, »Kommunist«, 1966, br. 18, str. 92.

»Suština socijalističkih proizvodnih odnosa u raznim etapama zrelosti, njihova izvorna proturječnost odnosima kapitalističke eksploatacije, najpotpunije se otkriva u sistemu ekonomskih zakona socijalizma koji proučavaju tipične, bitne i uzastopne uzročno-posljedične veze u razvoju društveno-ekonomskih formacija. Sve dublje poznavanje i otkriće sadržaja tih zakona, njihove kvalitativne karakteristike, mehanizam njihova djelovanja i iskorištavanja u interesu cijelog društva — glavni je zadatak političke ekonomije socijalizma.«¹²

Ujedno, proizvodne snage, kao najpokretljiviji dio načina proizvodnje, koji određuje pravce promjena društveno-ekonomskih formacija, zahtijevaju planski razvoj u socijalističkom društvu. To je posve nov aspekt njihova uzajamnog djelovanja s proizvodnim odnosima, pa se zato i javlja problem preciznog definiranja odnosa proizvodnih snaga prema predmetu političke ekonomije socijalizma.

Novija raspravljanja sovjetskih ekonomista usmjerena su na pitanje o tome da li se predmet političke ekonomije socijalizma ograničava samo na proizvodne odnose kao takve, odnosno da li proizvodne snage i ekonomska politika mogu biti objekt političke ekonomije. Ako je odgovor na drugi dio pozitivan, postavlja se pitanje u kojoj mjeri proizvodne snage i ekonomska politika mogu biti predmet istraživanja političke ekonomije.

Tako se 50-ih godina preispituju pozicije koje govore o odvajanju dviju strana načina proizvodnje. Udžbenik političke ekonomije iz 1954. godine govori o »uzajamnom« djelovanju proizvodnih odnosa i proizvodnih snaga, a ta teza vrijedi i danas. Međutim, različita su shvaćanja o tom uzajamnom djelovanju. Neki ekonomisti zastupaju shvaćanje da proizvodne snage djeluju uz proizvodne odnose, predstavljajući ravnopravni predmet političke ekonomije.

Dio autora koji podržava to stajalište smatra da u predmet političke ekonomije treba uključiti i pitanja kao što su naučna organizacija rada, kompleksna mehanizacija i automatizacija, ekonomski efekti elektrifikacije i sl. Međutim, »nivo proizvodnih snaga koji se odražava, djelomično, u pokazateljima stupnja i ekonomske efektivnosti tehničkog progresa (elektrifikaciji, kompleksnoj mehanizaciji i automatizaciji, intenzifikaciji seoskog gospodarstva, itd.), zaista ne može a da ne interesira političku ekonomiju, jer joj određuje putove razvoja. No posebno proučavanje tog nivoa jest 'misija' drugih ekonomskih nauka, specijalnih i funkcionalnih ekonomika, čijim se predmetom javljaju, kako mi mislimo, odnosi koje mi u našoj literaturi nazivamo 'tehničkim', 'tehničko-organizacionim' i sl.«¹³

Stara pozicija, koja zastupa tezu o »ravnopravnosti« proizvodnih odnosa i proizvodnih snaga, a koja se već prije javila u sovjetskoj ekonomskoj literaturi, pokušava ojačati svoje mjesto novim argumentima, što se sastoji u važnosti naučno-tehničke revolucije za izgradnju materijalno-tehničke baze komunizma.

12
Isto, str. 93.

13
J. Bžiljanskij, *O predmete političeskoj ekonomii*, »Ekonomičeskiye nauki«, 1970, br. 11, str. 45.

Velik dio autora određuje proizvodne odnose kao »direktan« predmet političke ekonomije, dok se proizvodne snage proučavaju u svojstvu posrednog, »ne direktnog« objekta. Takva se misao susreće kod E. F. Borisova i A. M. Eremina.

Međutim, treba imati na umu da »proizvodni odnosi ne postoje nad proizvodnim snagama, kako se to često namjerno ili nenamjerno prikazuje, ne usporedo s njima, a pogotovo ne mimo njih. Povezanost između proizvodnih odnosa i proizvodnih snaga — nije vanjska, nego unutrašnja. To znači da proizvodni odnosi mogu postojati i zaista postoje samo u neraskidivom jedinstvu s proizvodnim snagama.«¹⁴ Ukratko rečeno, povezanost proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa jest povezanost sadržaja i forme, pa ih tako treba i proučavati.

Pitanje o predmetu političke ekonomije socijalizma nužno je izdvojiti iz analize tog problema u cjelini, radi daljeg razvoja političke ekonomije u »širem« smislu riječi.

Politička ekonomija kao nauka koja se bavi zakonima što upravljaju procesom proizvodnje, raspodjele i razmjene materijalnih dobara u ljudskom društvu razumijeva da postoje razlike u tim procesima kad govorimo o različitim društveno-ekonomskim formacijama. Naime, uvjeti u kojima ljudi proizvode materijalna dobra i razmjenjuju ih različiti su od jedne zemlje do druge, od jedne generacije do druge, te upravo zato politička ekonomija ne može biti jedinstvena za sve društveno-ekonomske formacije. Politička ekonomija je historijska nauka. Na tome se upravo i temelji razlikovanje političke ekonomije kapitalizma i političke ekonomije socijalizma, unatoč tome što se obje bave proučavanjem proizvodnih odnosa. Te razlike moramo imati na umu jer inače politička ekonomija ne bi mogla ispuniti svoj osnovni zadatak — da objasni specifične ekonomske zakone koji vladaju u datom društvu.

Zadatak političke ekonomije socijalizma nije samo kritika kapitalizma, već i otkrivanje i proučavanje ekonomskih zakona socijalizma, te njihova primjena u interesu izgradnje i razvoja novog, komunističkog društva. Često se, međutim, naglašava ovo: ukoliko ekonomski zakoni socijalizma imaju objektivni karakter, kao, uostalom, zakoni drugih društvenih formacija, oni djeluju nezavisno od svijesti i volje ljudi. Ono što treba imati na umu jest činjenica da »objektivni karakter ekonomskih zakona socijalizma znači, u prvom redu da oni djeluju nezavisno od stupnja njihova poznavanja, i drugo, da se uzročno-posljedične veze među ekonomskim procesima pojavljuju mimo naše volje. Ipak, da bi graditelji socijalizma uspješno postigli svoje ciljeve, oni moraju poznavati te veze i biti u stanju proizvesti upravo te uzroke koji izazivaju one rezultate što ih oni žele. Tako se svjesno ispoljavanje objektivnih ekonomskih zakona socijalizma pojavljuje kao važan faktor njihova djelovanja, u za nas željenom usmjerenju.«¹⁵

14
Isto, str. 47.

15
I. Brover, *K voprosu o predmete političeskoj ekonomii socijalizma*, »Voprosy ekonomiki«, 1972, br. 7, str. 75.

Pitanje predmeta političke ekonomije socijalizma, koje se na izgled čini vrlo jednostavnim, upravo izaziva brojne diskusije, različite poglede i interpretacije. Te interpretacije su raznolike, a »vrlo su jaka shvaćanja — posebno u sovjetskoj ekonomskoj misli — da je politička ekonomija socijalizma isto što i državna intervencija u privredi, kao teorija njene racionalizacije i normativizacije, što sve vrlo lako vodi vulgarizaciji i, usporedo, apologetici«. ¹⁶

U sovjetskoj ekonomskoj literaturi smatra se da socijalistička država ima dvostruku ulogu: prvo, ona je privredni subjekt socijalističke ekonomike, i drugo, ona provodi plansko rukovođenje cijelom narodnom privredom.

Uloga socijalističke države kao privrednog subjekta određuje se prije svega time što je u njezinim rukama usredotočeno svenarodno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju te što ona raspolože nacionalnim dohotkom. Ako se pojavljuje kao glavni privredni subjekt socijalističkog društva, »država je ujedno jedan od glavnih subjekata socijalističkih proizvodnih odnosa i kao takva čini jedan od najvažnijih elemenata ekonomske baze socijalizma«. ¹⁷

Međutim, usporedo s tim mišljenjem javlja se i stav sovjetskih ekonomista da je socijalistička država samo politička nadgradnja, te da se pitanja ekonomske politike i privredne djelatnosti socijalističke države ne mogu uključivati u predmet političke ekonomije socijalizma. Tako I. Kuzminov smatra da je socijalistička država samo nadgradnja nad socijalističkom bazom, koja joj određuje karakter. No protivnici te teze pitaju se kako je moguće da država kao vlasnik sredstava za proizvodnju, koja njima upravlja u interesu cijelog društva, može ostati samo nadgradnja a da se ne pretvori u jedan od subjekata socijalističkih proizvodnih odnosa, da ne uđe u ekonomsku bazu socijalističkog društva.

U postojećim programima i udžbenicima političke ekonomije socijalizma ne otkriva se ni značajnije socijalističke države kao privrednog subjekta, već se sve uglavnom svodi na rukovodeću ulogu socijalističke države u ekonomici. Socijalistička država analizira se samo u svojstvu organizatora i upravljača društvene proizvodnje, a ne kao jedan od privrednih subjekata. Potrebno je, u svemu tome, imati na umu — kad se govori o privrednoj samostalnosti poduzeća te o mogućem sukobu interesa različitih poduzeća i interesa cijelog društva, koje predstavlja država — »da je socijalističko poduzeće samo odijeljena krletka jedinstvenog privrednog mehanizma. Pri tome valja računati na ovo: iako u svakoj krletki postoji vlastiti unutrašnji život, ona može djelovati samo u sklopu organskog jedinstva, neraskidive uzajamne veze svih ekonomskih krletaka i u svojstvu procesa, funkcionalno potčinjenog djelatnosti privrednog organizma u cjelini. Centar od kojeg svaka pojedinačna krletka dobiva životne impulse jest socijalistička država — privredni subjekt socijalističkog društva«. ¹⁸

16

I. Maksimović, *Predmet ekonomskih nauka*, Institut društvenih nauka, Beograd, 1967, str. 73.

17

I. Brover, *K voprosu o predmete političeskoj ekonomii socijalizma*, »Voprosy ekonomiki«, 1972, br. 7, str. 76.

18

Isto, str. 79.

Ekonomska uloga socijalističke države najpotpunije se pokazuje u rukovođenju i organizaciji planskog funkcioniranja narodne privrede. Tendencija koja nastoji da ekonomsku ulogu države svede samo na funkcije rukovodioca ekonomike ne poklanja dovoljno pažnje promjenama u proizvodnim odnosima, koje nastaju u procesu organizacije planskog funkcioniranja socijalističke ekonomike između države u cjelini i različitih dijelova ekonomskog mehanizma.

Iz navedenih stavova sovjetskih ekonomista može se zaključiti da pitanje predmeta političke ekonomije socijalizma treba promatrati u uskoj vezi s pitanjem o njezinim zadacima. Politička ekonomija ne može proučavati samo objektivne ekonomske zakone: nju treba da interesira i svjesna djelatnost ljudi, koja je potrebna za njihovu efikasnu primjenu u interesu komunističke izgradnje.

Djelomično predmet analize političke ekonomije treba da bude i ekonomska djelatnost socijalističke države, a istovremeno »u svojim teorijskim postavkama politička ekonomija socijalizma ne može a da ne uzima u obzir realne uvjete socijalističkog privređivanja i ne pokazuje kakvi praktični rezultati slijede iz ispoljavanja njezinih ekonomskih zakona i kako ih treba primijeniti u rješavanju praktičnih zadataka socijalističke izgradnje«.¹⁹

Ujedno, politička ekonomija treba da istražuje razvoj socijalističkih proizvodnih odnosa kao one ekonomske strukture koja karakterizira prijelazno razdoblje iz klasnog u besklasno društvo, pa je utoliko još u nekoj mjeri bremenita ostacima starog društva i prožeta elementima novog svijeta, s tim što po prirodni stvari, s razvojem društva, prvo sve više nestaje, a drugo se širi i najzad potpuno pobjeđuje.

Već duže vrijeme među ekonomistima marksistima traju diskusije o tome što je predmet političke ekonomije socijalizma, a specifičnosti nastanka i izgradnje socijalističkih odnosa u različitim zemljama uvjetovale su pojavu niza različitih stajališta o tom pitanju, te su istovremeno bile i zapreka razvoju političke ekonomije socijalizma.

Na prvi pogled čini se da te diskusije nisu potrebne. Socijalistički proizvodni odnosi novi su tip proizvodnih odnosa čije bi ekonomske zakonitosti trebalo da istražuje teorijska ekonomija. No upravo na tome se lome koplja ekonomskih rasprava, jer se priroda ekonomskih zakonitosti u socijalizmu veoma različito shvaća i tumači.

Govoreći općenito, predmet političke ekonomije socijalizma jest društveno-ekonomska formacija socijalizma. Imajući to na umu, možemo reći da politička ekonomija proučava opće ekonomske zakone proizvodnje, raspodjele i razmjene koji proistječu iz različitih tipova socijalističkih ekonomskih odnosa u datom historijskom momentu. Ujedno ona proučava odnos općih zakona socijalističke proizvodnje i specifičnih zakona koji se javljaju u pojedinim socijalističkim sistemima. To političku ekonomiju određuje kao teorijsku i historijsku nauku. Politička ekonomija je i kompleksna nauka, u kojoj se prepliću i povezuju važni elementi njoj srodnih disciplina — ekonomske sociologije, prava itd.

19

Isto, str. 80.

Ovdje je potrebno istaknuti da se u sovjetskoj ekonomskoj teoriji javlja pogrešna koncepcija koja nastoji identificirati političku ekonomiju socijalizma s intervencijom socijalističke države u privredi, čime se politička ekonomija svodi na nivo ekonomike, koja ima i drugi predmet i druge metode analize.

Ocjenjujući utjecaj političke sfere, u skladu s općim marksističkim stavom o deetatizaciji ekonomskih funkcija u socijalizmu, možemo istaknuti da je taj utjecaj u gotovo svim socijalističkim zemljama još vrlo jak, te čak i to da on još jača, umjesto da slabi, pokazujući sve izrazitije svoje negativne karakteristike. Na suprotnoj strani nalaze se drukčija iskustva političke strukture socijalizma, koja se temelje na sistemu samoupravljanja, dominantnoj ulozi udruženih proizvođača, neposrednoj demokraciji itd.

Imajući na umu sve te elemente, možemo zaključiti da se »marksistička koncepcija političke ekonomije socijalizma može realizovati samo na način na koji je još Marks to učinio sa kapitalizmom. Na bazi posmatranja društvenih fenomena u njihovom totalitetu i izdvajanju ekonomskih osnova, kao primarnih pokretača, koji se u postepenim fazama aproksimacije stvarnosti sve više prožimaju sa drugim idejnim strukturama. Ukoliko je društveno biće i društvena svest manje protivrečna u svom prožimanju i razvitku — a krajnja misao Marksa je bila da to ona u socijalizmu i komunizmu postepeno i postaje — utoliko je međusobni utjecaj baze i nadgradnje neposredniji, potpuniji, politička ekonomija socijalizma, zajedno s drugim društvenim naukama, vremenom prerasta u jednu opštu nauku o društvu, univerzalnu po svom značenju i jedinstvenu po svom sadržaju.«²⁹

U skladu s tim, politička ekonomija socijalizma mogla bi se definirati kao nauka koja se bavi proučavanjem nastanka, karaktera i perspektive socijalističke društveno-ekonomske formacije i društveno-ekonomskih odnosa koji joj odgovaraju.